

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی ، گروه جغرافیا
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: جغرافیای سیاسی

عنوان :
پیامدهای ژئوپلتیکی حضور نیروهای فرامنطقه‌ای در خلیج
فارس

استاد راهنما:
دکتر غلامحسن حیدری

استاد مشاور:
دکتر بهرام امیراحمدیان

پژوهشگر:
حسین زمانی تکریمی

تابستان ۱۳۹۰

تقدیم به :

شهدا ، جانبازان ، آزادگان و ایثارگران هشت سال دفاع مقدس
که با جانفشانی‌ها و دلاوری‌های خود ، طعم آزادی را در سایه
اسلام ناب محمدی به ما چشاندند .
شایان ذکر است از همسر و فرزندانم در این مدت مرا تحمل
کرده‌اند تشکر می‌کنم .

سیاسگزاری:

با سپاس بیکران از ایزدمنان که ما را نعمت وجود عنایت کرده است و با استعانت از الطاف بیکران الهی که مرا توفیق به پایان بردن مقطعی دیگر از مراحل تحصیل عنایت فرمود . قبل از هر چیز برخورد لازم می‌دانم از تمامی عزیزانی که در تحقیق حاضر با من همکاری نمودند تشکر و قدردانی نمایم . از زحمات بسیار ارزشمند استاد عزیزم جناب آقای دکتر غلامحسن حیدری در مقام استاد راهنما و درحین انجام تحقیق راهنمایی‌ها و کمک‌های بسیاری ارائه طریق فرمودند نهایت تشکر و قدردانی می‌نمایم .

شایان ذکر است از زحمات بسیار ارزشمند و کمک‌های بی‌دریغ جناب آقای دکتر سیمبر ریاست محترم دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه گیلان که در ارائه مشاوره‌های مختلف به این رساله یاریم کرده نهایت تشکر و قدردانی را دارم .

و درپایان سلامتی همه دانشمندان ، محققین ، پژوهشگران را از خداوند منان خواستارم .

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب حسین زمانی تکریمی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۷۰۸۵۰۹۱۲۰۰ در رشته جغرافیای سیاسی ۹۰/۶/۲۱ از پایان نامه خود تحت عنوان " پیامدهای ژئوپلیتیکی حضور نیروهای فرامنطقه‌ای در خلیج فارس " با کسب نمره ۱۷ و درجه بسیار خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

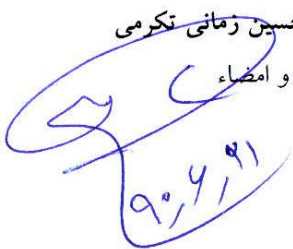
۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: حسین زمانی تکریمی

تاریخ و امضاء

۹۰/۶/۲۱

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۰/۶/۲۱

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای حسین زمانی تکریمی پایان نامه

خود دفاع نموده و با نمره ۱۷ بحروف **هفده** و با

درجه **بیاضوب** مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

چکیده

مقدمه

فصل اول : چارچوب تحقیق

۲	مقدمه
۲	۱-۱- بیان مسئله
۴	۱-۲- هدف تحقیق
۵	۱-۳- فرضیه تحقیق
۵	۱-۴- قلمرو تحقیق
۵	۱-۵- روش تحقیق
۷	۱-۶- محدودیت‌ها و موانع تحقیق
۷	۱-۷- سوابق تحقیق
۸	۱-۸- تعریف مفاهیم
۸	۱-۸-۱- بحران
۸	۱-۸-۲- ژئوپلیتیک
۹	۱-۸-۳- حوزه ژئوپلیتیک
۹	۱-۸-۴- منازعه ژئوپلیتیک
۹	۱-۸-۵- منطقه
۹	۱-۸-۶- خلیج فارس
۱۰	۱-۸-۷- قدرت منطقه‌ای
۱۰	۱-۸-۸- قدرت جهانی
۱۰	۱-۸-۹- مرز دریایی
۱۰	۱-۸-۱۰- تعلق ژئوپلیتیک
۱۰	۱-۸-۱۱- ژئواکونومیک
۱۰	۱-۸-۱۲- تنگه‌ی هرمز
۱۱	۱-۸-۱۳- جنگ سرد

فصل دوم: جایگاه خلیج فارس در نظریه‌های ژئوپلیتیک

۱۳	مقدمه
۱۳	۲-۱- سابقه تاریخی خلیج فارس
۱۴	۲-۱-۱- دوره قبل از اسلام
۱۶	۲-۲-۱- دوره بعد از اسلام
۱۶	۲-۲- جایگاه خلیج فارس در نظریه‌های جغرافیدانان
۱۷	۲-۲-۱- هالفورد مکیندر
۱۷	۲-۲-۲- آلفرد ماهان
۱۸	۲-۲-۳- اس. بی. کوهن
۱۹	۲-۲-۴- وردیس فون لوهازن
۱۹	۲-۳- اهمیت ژئوپلیتیک خلیج فارس

۲۱	۲-۳-۱- دوران جنگ سرد
۲۲	۲-۳-۱-۱- شوروی و خلیج فارس
۲۴	۲-۳-۱-۲- امریکا و خلیج فارس
۲۵	۲-۳-۲- بعد از پایان جنگ سرد
۲۶	۲-۳-۲-۱- روسیه و خلیج فارس
۲۷	۲-۳-۲-۲- حضور امریکا و نیروهای چندملیتی در حوزه خلیج فارس
۲۹	۲-۴- عوامل ایجاد بحران در خلیج فارس
۳۰	۲-۴-۱- عوامل منطقه‌ای
۳۰	۲-۴-۱-۱- مواضع متفاوت کشورهای حوزه خلیج فارس
۳۱	۲-۴-۱-۲- منازعه قدرت
۳۲	۲-۴-۱-۳- مناقشات ارضی و مرزی
۳۲	۲-۴-۱-۳-۱- عربستان - امارات متحده عربی
۳۳	۲-۴-۱-۳-۲- عربستان سعودی - قطر
۳۳	۲-۴-۱-۳-۳- ایران - عراق
۳۴	۲-۴-۱-۳-۴- امارات متحده عربی
۳۴	۲-۴-۱-۳-۵- کویت
۳۵	۲-۴-۱-۳-۶- عمان - امارات متحده عربی
۳۶	۲-۴-۱-۳-۷- بحرین - قطر
۴۱	۲-۴-۲- عوامل فرامنطقه‌ای
۴۲	۲-۴-۲-۱- امریکا
۴۴	۲-۴-۲-۲- اسرائیل
۴۷	۵-۲ جنگ و درگیری در خلیج فارس
۴۹	نتیجه‌گیری

فصل سوم : علایق ژئوپلیتیکی کشورهای فرامنطقه‌ای در خلیج فارس

۵۱	مقدمه
۵۲	۳-۱- علایق ژئوپلیتیکی آمریکا
۵۸	۳-۲- علایق ژئوپلیتیکی روسیه
۶۰	۳-۳- علایق ژئوپلیتیکی اتحادیه اروپا
۶۲	۳-۴- علایق ژئوپلیتیکی ژاپن
۶۲	۳-۴-۱- هدف اقتصادی
۶۳	۳-۴-۲- هدف سیاسی
۶۳	۳-۵- علایق ژئوپلیتیکی چین
۶۷	۳-۶- ژئوپلیتیک نوین انرژی در خلیج فارس
۷۴	۳-۶-۱- تقاضای روزافزون انرژی (۲۰۱۰ - ۱۹۹۵)
۷۶	۳-۶-۲- اهمیت فزاینده گاز طبیعی در مقایسه با نفت
۷۹	نتیجه‌گیری

فصل چهارم: اشتراک و تضادمنافع ملی کشورهای حوزه خلیج فارس

۸۲	مقدمه
۸۲	۴-۱- ایران

۸۶
۹۲
۹۵
۹۷
۹۹
۱۰۰
۱۰۲
۱۰۷

۱۰۹
۱۱۳

۴-۲- عربستان سعودی
۴-۳- عراق
۴-۴- امارات متحده عربي
۴-۵- کویت
۴-۶- بحرین
۴-۷- عمان
۴-۸- قطر
نتیجه گیری

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

نتیجه گیری
منابع

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۳۷	جدول شماره ۱-۲- اختلاف مرزی و ارضی حل نشده تا سال (۱۹۹۴)
۳۸	جدول شماره ۲-۲- اختلافات مرزی و ارضی ظاهراً حل شده در خلیج فارس
۳۹	جدول شماره ۲-۳- قراردادهای مرزی کشورهای حاشیه خلیج فارس (۱۹۹۵ - ۱۹۹۱)
۴۰	جدول شماره ۲-۴- جنگ‌ها و برخوردهای مرزی بین دولت‌های حاشیه خلیج فارس
۷۵	جدول ۱- ۳- عرضه و تقاضای جهانی نفت (مسأله محدودیتهای ظرفیتی) میلیون بشکه در روز
۸۴	جدول ۱- ۴- مشخصات عمومی بنادر مهم جنوبی ایران
۱۰۴	نمودار شماره (۱-۴) کشورهای حوزه خلیج فارس و تنگه هرمز بر حسب طول ساحل (به مایل دریایی)

چکیده

پایان‌نامه حاضر به بررسی پیامدهای ژئوپلیتیکی حضور نیروهای فرامنطقه‌ای در خلیج فارس پس از پایان جنگ سرد تاکنون می‌پردازد. پرسش اصلی تحقیق این است که حضور نیروهای فرامنطقه‌ای که باعث عوامل بحران و تنش در حوزه خلیج فارس شده‌اند ناشی از چیست؟ از این رو با بیان این موضوع که منطقه خلیج فارس با توجه به حضور کشورهای بیگانه یکی از کانون‌های بحران‌زا و تنش‌آفرین جهان به شمار می‌آید، بحران‌های آن دارای ریشه‌های عمیق و ابعاد گوناگونی همچون موقعیت استراتژیک، منابع انرژی و جنبه‌های مختلف ژئوپلیتیکی (سیاسی، ایدئولوژیکی، فرهنگی و اقتصادی) است، این تحقیق در نظر دارد با فرض اینکه عوامل بحران و تنش در حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس بخصوص پس از پایان جنگ سرد ناشی از واگرایی کشورهای منطقه و علائق ژئوپلیتیکی قدرت‌های فرامنطقه‌ای در این حوزه می‌باشد به اهداف زیر نایل گردد.

- شناخت و بررسی بحران‌های منطقه‌ای و عوامل مؤثر در شکل دهی کانون‌های بحران‌ساز بالقوه و بالفعل حوزه در ژئوپلیتیکی خلیج فارس بخصوص پس از پایان جنگ سرد.

در این نوشتار نگارنده سعی دارد تا به بررسی علایق ژئوپلیتیکی کشورهای قدرتمند فرامنطقه‌ای، منافع دولت‌های منطقه، چالش‌های موجود و پیش روی این دولت‌ها و همچنین ژئوپلیتیکی انرژی که عامل اصل کشمکش‌های گذشته، حال و آینده این منطقه ناشی از آن است، بپردازد.

لذا با بررسی‌های به عمل آمده نه تنها عامل مهم انرژی سبب اهمیت منطقه خلیج فارس شده است بلکه به عنوان عامل اصلی ایجاد بحران در منطقه می‌توان از آن نام برد که خود حضور قدرت‌های بزرگ را در منطقه فراهم می‌نماید. البته نباید از نظر دور داشت که در کنار عامل مهم انرژی، واگرایی موجود در بین دولت‌های حاشیه خلیج فارس و عدم وجود وفاق دسته‌جمعی جهت برقراری امنیت منطقه، به بحران‌های موجود در منطقه دامن می‌زند.

مقدمه

هر منطقه‌ای در طول تاریخ خود همیشه دارای دو موقعیت جغرافیایی بوده است، یکی موقعیت جغرافیایی طبیعی و دیگری موقعیت جغرافیایی سیاسی، موقعیت جغرافیایی طبیعی منطقه خلیج فارس که شامل ۸ کشور حاشیه‌ای آن می‌باشد و مشخصات جغرافیایی طبیعی آن مشهور و معلوم بوده و از چند هزار سال پیش تقریباً یکسان مانده است. اما جغرافیایی سیاسی این منطقه وابسته به عاملی چون انسان، فرهنگ، حکومت‌ها و حاکمیت‌ها، ژئوپولیتیک خاص منطقه و مورد ژئواکونومیکی می‌باشد، که وضعیت یکسانی نداشته و در هر عصر و زمانی پذیرای تحول و تطور گردیده است.

اهمیت ژئوپولیتیکی منطقه خلیج فارس سبب گردیده که قدرت‌های فرامنطقه‌ای جهت تأمین منافع خود به آن چشم طمع دوخته و در این میان همواره از اختلافات موجود بین ۸ کشور حاشیه‌ای آن نهایت استفاده رانموده‌اند. وجود منافع سرشار و ذخایر عظیم انرژی موجود در آن نه تنها سبب ارتقاء سطح درآمد دولت‌ها و مردمان این منطقه شده، بلکه به عنوان عامل زمینه ساز بروز اختلافات و ایجاد تنش و بحران در این حوزه نیز می‌باشند، که خود این مسئله زمینه حضور قدرت‌های بیگانه را در پوشش تأمین امنیت در منطقه فراهم نموده است.

این تحقیق با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از اصول علم جغرافیا با تأکید بر جغرافیای سیاسی و سایر علوم وابسته و با استناد به شیوه مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی در پنج فصل گردآوری شده است.

فصل اول به کلیات طرح تحقیق می‌پردازد - فصل دوم به جایگاه خلیج فارس در نظریه‌های ژئوپولیتیکی می‌پردازد - در فصل سوم به علائق ژئوپولیتیکی کشورهای فرامنطقه‌ای در خلیج فارس پرداخته شده است - فصل چهارم منافع ملی دولت‌های منطقه‌ای مورد بررسی قرار گرفته و در فصل پنجم نیز به آزمون فرضیات و نتیجه‌گیری می‌پردازد. در این تحقیق که شامل بر ۱۵۰ صفحه می‌باشد از شش جدول، یک نمودار و چهار نقشه استفاده گردیده است.

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

اهمیت ژئوپلیتیکی خلیج فارس سبب گردیده که قدرت‌های فرامنطقه‌ای جهت تأمین منافع خود به آن چشم طمع دوخته و در این میان همواره از اختلافات موجود بین ۸ کشور حاشیه‌ای آن نهایت استفاده را نموده‌اند. وجود منابع سرشار و ذخایر عظیم نفت و گاز موجود در آن نه تنها سبب ارتقاء سطح درآمد دولت‌ها و مردمان این منطقه شده، بلکه به عنوان عامل زمینه‌ساز بروز اختلافات و ایجاد تنش و بحران در این حوزه نیز می‌باشند، که خود این مسئله زمینه حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای را در پوشش ایجاد امنیت در منطقه فراهم نموده است. از این رو شناخت مفاهیم اصلی موضوع پایان نامه در این فصل در قالب تعاریف مفاهیم مورد نظر می‌باشد.

۱-۱- بیان مسئله

بررسی اجمالی سطح کره زمین منجر به درک تفاوت‌ها و شباهت‌ها بین مناطق و نواحی گوناگون جهان و در نهایت تبیین علمی جغرافیا و جایگاه آن می‌شود. از این رو جغرافیدان کوشش بر ثبت و تحلیل پدیده‌های موجود مکانی در بعد زمان می‌نماید، تا بتواند به درک صحیح ساختارهای موجود در آنها و دگرگونی‌های رخ داده و شاید نیز آینده‌نگری دست یابد. چنین شناختی نمی‌تواند خود را محدود به یک مکان یا ناحیه نماید بلکه مطالعات تطبیقی ضروری به نظر می‌رسد. با چنین دیدگاهی جغرافیدان نسبت به روابط علت و معلولی و متقابل پدیده نیز توجه ویژه دارد. این امر موجب می‌گردد که جغرافیا به عنوان دانشی نه تنها در جهت شناخت روابط بین پدیده‌های انسانی و طبیعی مناطق بلکه مطالعه تطبیقی بین مناطق مطرح گردد.

پس می‌توان بیان داشت که بررسی روابط بین پدیده‌های انسانی و طبیعی مکان‌ها و مطالعه تطبیقی در عالم جغرافیا به مثابه چارچوب این دانش می‌باشد. حال اگر روابط بین پدیده‌ها دارای کنش و واکنش مناسب نباشد امکان ایجاد بحران و آشوب در مکان‌ها و مناطق فراهم می‌گردد. در این حالت علم جغرافیا به عنوان علم مکان می‌تواند در جهت شناخت بحران‌ها و عوامل مؤثر در آن دستاوردهای ارزنده‌ای را برای حل بحران ارائه نماید.

اصولاً در گذشته در بررسی بحران‌های اتفاق افتاده در جهان گرایش‌های محض علوم سیاسی و علوم اجتماعی جایگاه علم جغرافیا را در بررسی‌ها کمرنگ نموده بودند. چنانکه بدلیل بی توجهی به پدیده‌های انسانی و طبیعی و روابط بین آنها و عوامل مؤثر

جغرافیایی در شکل دهی بحران‌ها سیاستمداران موفقیت کمتری در حل بحران‌ها بدست می‌آورند. امروزه نیز اگر نگاهی به تحقیقات انجام یافته در مورد بحران‌ها داشته باشیم، متوجه می‌گردیم که عموماً ردیابی از مطالعات جغرافیایی ایجادکننده بحران انجام گرفته و نتایج بدست آمده به علت یک بعدنگری سیاسی، اقتصادی و عدم تطبیق با واقعیت‌های مکانی و جغرافیایی کارآیی بالایی را از خود نشان نمی‌دهد. لذا در بررسی هر منطقه از جهان، ناگزیر به ارائه ابعاد مکانی، فضایی از مناطق مورد مطالعه خود می‌باشیم.

پس با توجه به این امر دانش جغرافیا به علت دارا بودن چارچوب مطالعاتی در بعد مکان و فضا می‌تواند دیدگاه مناسبی به محقق عرضه نماید و جغرافیدان آگاه می‌تواند پراکندگی پدیده‌های انسانی و طبیعی و کنش و واکنش آنها را با توجه به این دیدگاه بررسی و مطالعه نموده و ساختار فضایی و مکانی را تبیین نماید.

در نتیجه محیط جغرافیایی در بعد طبیعی و انسانی عواملی را مشخص می‌دارد که در رفتار، نگرش و ایدئولوژی انسان‌ها نیز تأثیر گذار بوده و راه و روش او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. با توجه به این امر مشخص است که عوامل جغرافیایی و ژئوپلتیکی توانایی تأثیر گذاری مثبت و منفی در مکان‌ها را دارا باشند که حتی شکل دهنده به بحران نیز می‌تواند قلمداد گردند.

امروزه، مناطق بحرانی دارای عوامل اساسی در جهت جلوگیری از توسعه پایدار می‌باشند و کشورهای درگیر در این مناطق به علت عدم اطمینان و نبود آرامش دچار بی‌برنامگی در امر توسعه می‌گردند. لذا با توجه به این مسئله ضرورت توجه به کانون‌های بحران احساس می‌گردد. اما برای شناخت کانون‌های بحران نیاز به درک عوامل ایجادکننده بحران امری بدیهی می‌باشد به همین خاطر با توجه به اینکه جغرافیا علم مکان‌هاست و عواملی را در مکان عرضه می‌دارد، شناخت عوامل مؤثر جغرافیایی و ژئوپلتیکی در شکل دهی بحران و ارائه راه‌حل‌های کاهش آن امری ضروری به نظر می‌رسد، و با شناخت این عوامل می‌توان بحران را در منطقه آغاز نمود.

با توجه به مطالب ارائه شده مشخص می‌گردد که دانش جغرافیا می‌تواند در جهت شناخت بحران ما را یاری نماید و در جهت ارائه راهبردها منطقی‌ترین مسیرها را برای حل بحران‌های موجود در مناطق مختلف جهان عرضه نماید.

چنانکه در این تحقیق نیز مسئله مهم اثبات تأثیر عوامل ژئوپلتیکی در شکل دهی بحران می‌باشد که به آن خواهیم پرداخت.

۲-۱- هدف تحقیق

لذا در این رساله سعی گردیده در ابتدا شناختی از بحران و عوامل مؤثر در نیروهای فرا منطقه‌ای و شکل دهی کانون‌های بحران بدست آورده و با تأکید بر عوامل ژئوپلتیکی مؤثر در بین عوامل ایجادکننده بحران به این نتیجه رسید که کدام ژئوپلتیکی در کانون‌های

بحرانی دارای نقش می‌باشند و با مطالعه موردی کانون بحران‌زای خلیج‌فارس نسبت به تبیین عوامل ژئوپلتیکی مؤثر در نمونه‌ای مکانی از بحران پرداخت .
-تحقیق حاضر سعی می‌نماید از کلیه جوانب به عوامل مؤثر ژئوپلتیکی پرداخته تا بتواند به هدف مورد نظر که همانا اثبات تأثیر عوامل ژئوپلتیکی در بحران‌های منطقه‌ای و بین‌المللی می‌باشد ، دست یابد .

۳-۱- فرضیه تحقیق

در این تحقیق فرضیه‌های ذیل در نظر گرفته شده‌اند .
۱-عوامل بحرانی و تنش در حوزه ژئوپلتیکی خلیج فارس بخصوص پس از پایان جنگ سرد ناشی از واگرایی کشورهای منطقه می‌باشد .
۲-علاقه ژئوپلتیکی قدرت‌های فرامنطقه‌ای در حوزه خلیج فارس به عنوان عامل تأثیرگذار در ایجاد بحران و تنش منطقه می‌باشد .

۴-۱- قلمرو تحقیق

قلمرو تحقیق در سه زمینه‌ی موضوع ، مکان و زمان قابل بررسی است که توجه به آنها در تحقیق مهم و ضروری می‌باشد .
الف : موضوع تحقیق : عبارت است از بررسی پیامدهای ژئوپلتیکی حضور نیروهای فرامنطقه‌ای و عوامل بحران و تنش در حوزه ژئوپلتیکی خلیج فارس .
ب : گستره‌ی مکانی تحقیق : براساس طبقه بندی بحران در گستره مکانی منطقه خلیج فارس شامل کشورهای ایران ، عربستان ، امارات متحده عربی ، کویت ، عراق ، بحرین ، عمان و قطر می‌باشد .
ج : زمان تحقیق : زمان تحقیق بین سال‌های ۲۰۱۰ – ۱۹۹۰ میلادی می‌باشد و مطالعات و طبقه بندی اطلاعات زمان بعد از جنگ سرد تاکنون را شامل می‌شود .

۵-۱- روش تحقیق

شناخت روش‌ها و مراحل تحقیق از عوامل اساسی در جهت رسیدن به اهداف می‌باشد لذا مراحل و روش‌های تحقیق به شرح ذیل می‌باشد . ضمناً روش تحقیق در این پایان نامه به صورت توصیفی – تحلیلی می‌باشد .

الف) مطالعات کتابخانه‌ای:

مطالعات کتابخانه‌ای به عنوان محور اصلی و اساسی در زمینه دسترسی به اطلاعات و منابع مورد نظر قرار گرفته است و سعی گردید با فیش برداری از منابع مختلف و تأکید بر منابع مهم کتابخانه‌ای زمینه قوام یابی اطلاعات تحقیق بیشتر گردد .

ب) طبقه بندی اطلاعات جمع آوری شده :

اطلاعات بدست آمده در رابطه با موضوع تحقیق در دو بخش در ابتدا بر حسب شناخت بحران ، ریشه‌یابی جغرافیایی آنها و طبقه بندی بین المللی بحران‌ها و سپس در رابطه با کانون بحران خلیج فارس طبقه بندی گردیده است چنانکه طبقه‌بندی اطلاعات هر بخش از رساله در چارچوب گسترده مکانی و زمانی مربوطه بوده است .

ج) مطالعه و تجزیه تحلیل اطلاعات :

در رابطه با موضوع تحقیق اطلاعات بدست آمده بعد از طبقه بندی مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار گرفته چنانکه در بخش اول و فصول مربوطه سعی گردیده است ، اطلاعات بدست آمده در چارچوب کلیات ، شناخت ، رشدیابی و طبقه بندی بحرانها منطقه و مربوط به کانون بحرانزای خلیج فارس مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار گیرد .

د) تهیه نقشه‌ها و جداول و نمودارها :

در این رساله در زمینه شناخت بحران ، عوامل مؤثر در آن و طبقه‌بندی بحران‌ها از نقشه‌ها و جداول و نمودارهای مورد نیاز استفاده گردیده ، چنانکه در پراکنندگی بحرانها در منطقه و خلیج فارس به تفکیک نقشه‌های مربوطه ارائه خواهد شد . نمودارها نیز به خصوص نمودارهای ستونی و دایره‌ای در جهت بیان اطلاعات و تحلیل آنها کاربرد داشته است .

در آخر می‌توان بیان داشت که در رابطه با هر موضوع در چارچوب تحقیق که امکان استفاده از نقشه‌ها و جداول و نمودارها وجود داشته ، سعی گردیده برای وضوح اطلاعات و تحلیل آنها از ابزارها استفاده گردد.

ه) کاربرد پایان نامه :

تحقیق حاضر زمینه مناسبی را برای سایر تحقیقات در آینده فراهم می‌آورد ، چنانکه دانشجویان رشته جغرافیا می‌توانند زمینه تحقیقاتی مناسبی را در جهت مطالعه علوم مشترک با جغرافیا نظیر سیاست و اقتصاد را در دست داشته باشند . علاوه بر مورد بالا این تحقیق می‌تواند مورد استفاده مراکز و ادارات زیر قرار بگیرد .

۶-۱- محدودیت‌ها و موانع تحقیق

در این تحقیق با توجه به اینکه موضوع تحقیق مشابهات فراوانی با سایر علوم نظیر علوم سیاسی ، اجتماعی ، اقتصادی دارد ، سعی گردیده از یک بعدنگری غیر جغرافیایی خودداری شود و همچنین محدودیت‌های زیر در تحقیق وجود داشته است .

۱- کمبود تألیفات و مقالات مرتبط با بحران در کتابخانه‌های معتبر

۲- عدم وجود تألیفات و مقالات جغرافیای سیاسی در جهت شناخت بحران

۳- در دسترس نبودن کتب و مدارک و آمارهای مربوطه در وزارتخانه‌های امور خارجه، کشور و ...

- در انتها لازم به ذکر است که در تحقیق مورد نظر سعی گردیده با توجه به چارچوب- های بیان شده تحقیق به انجام برسد، تا بتواند در نتیجه‌گیری به فرضیات مورد نظر دست پیدا نماید.

۱-۷- سوابق تحقیق :

در خصوص منطقه‌ی خلیج فارس تحقیقات زیادی از جمله در سال‌های اخیر انجام گرفته و کتاب‌ها و مقالات زیادی در این زمینه توسط صاحب نظران مختلف به رشته تحریر در آمده است. از جمله برگزاری مجموعه مقالات بین المللی خلیج فارس توسط وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، کتاب مرزها و دولت‌های حوزه خلیج فارس توسط وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، کتاب مرزها و دولت‌های حوزه خلیج فارس از دکتر پیروز مجتهدزاده، کتاب ژئوپولیتیک خلیج فارس و دریای سرخ از دکتر جعفر ولدانی و کتاب منازعات خلیج فارس از دکتر جلیل روشندل و دکتر سیف‌زاده و کتاب الگوهای اعتمادسازی در منطقه خلیج فارس از دکتر طاهره ابراهیمی فر و ... اما رساله یا کتابی تحت عنوان عوامل بحران و تنش در حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس پس از جنگ سرد تاکنون به رشته تحریر نیامده است. لذا رساله حاضر می‌تواند اولین گام در این زمینه باشد.

۱-۸- تعریف مفاهیم

با توجه به موضوع پایان نامه که به بررسی عوامل بحران و تنش در حوزه‌ی ژئوپلیتیکی خلیج فارس پس از جنگ سرد می‌پردازد. لازم است در اینجا مفاهیم کلیدی موضوع که به شرح زیر می‌باشند، مورد بررسی قرار گیرند.

۱-۸-۱- بحران:

در حوزه‌های مختلف علوم سیاسی مفهوم بحران با معانی گوناگونی چون پریشانی^۱، وحشت^۲، فاجعه^۳، مصیبت^۴، خشونت^۵ بالقوه و بالفعل و یا به عنوان نقطه عطفی در تحلیل- های تصمیم‌گیری به کار گرفته شده است. تعاریف دیگری از بحران ارائه گردیده که مهمترین آنها عبارتند از بیان وضع آشفته، موقعیت غیرعادی و حساس، آشفستگی و تغییر حالت. (سیف‌زاده، ۱۳۷۳، ۱۶۹).

1. Stress

2. Ponc

3. Catastrophe

4. Disaster

5. Violence

۲-۸-۱- ژئوپولیتیک:

ژئوپولیتیک به بررسی ساختارها، نهادهای سیاسی و حکومتی و غیرحکومتی و تحولات آنها و روابط دولتها می‌پردازد. و یا ژئوپولیتیک عبارت است از شیوه‌های قرائت و نگارش سیاست بین‌المللی که توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تأثیر آنها در تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای.

۳-۸-۱- حوزه ژئوپلیتیکی:

بخشی از سطح کره زمین یا واحدهای سیاسی همجوار که به وسیله یک یا چند عامل مشترک به هم پیوند خورده است و در عرصه جهانی دارای ساختار خاص و هویت مشخصی می‌باشند و نقش خاصی را نیز ایفا می‌کنند حوزه‌ی ژئوپلیتیکی نامیده می‌شود. عوامل پیوند دهنده عبارتند از: فرهنگ - دموکراسی - منابع - حکومت - سابقه‌ی تاریخی مانند: حوزه خلیج فارس و یا حوزه‌ی دریای خزر (زین العابدین، ۱۳۸۸، جزوه‌ی درس ژئوپلیتیکی)

۴-۸-۱- منازعه ژئوپلیتیکی:

درگیری و کشمکش کشورها بر سر حاکمیت یک نقطه یا منبع خاص را منازعه ژئوپلیتیکی گویند، که در بعضی از موارد این درگیری‌ها منجر به جنگ نیز می‌گردد. مثل: ادعای امارات متحده‌ی عربی در خصوص سه جزایر ایرانی (زین العابدین، ۱۳۸۸، جزوه‌ی درس ژئوپولیتیک)

۵-۸-۱- منطقه^۱:

منطقه‌ی فضایی جغرافیایی را گویند که از یک سلسله پدیده‌های مشترک و قابل تشخیص برخوردار باشد چه از دید فیزیکی و چه از دید انسانی (فرهنگ، دین، زبان) و یا گروهی از کشورها که در تأمین اولیه امنیت ملی، نگرانی‌های آنها با هم در ارتباط باشد، و امنیت ملی و منافع ملی هر یک از آنها بدون در نظر گرفتن امنیت یکدیگر قابل تصور نباشد. (زین العابدین، ۱۳۸۸، جزوه‌ی درسی مناطق استراتژیک).

۶-۸-۱- خلیج فارس:

خلیج فارس عبارت است از پیشرفتگی دریا در خشکی که حد واسط سرزمین ایران و شبه جزیره عربستان می‌باشد. این دریا از قدیم بین اعراب بحر الفارس نام داشته و مأخذ اسلامی نیز بدین نام آمده است (الهی، ۱۳۶۸، ۹).

۷-۸-۱- قدرت منطقه‌ای:

به کشورهایی اطلاق می‌شود که صرفاً در منطقه‌ی خاص می‌توانند اعمال نفوذ داشته باشند. مثل ایران در خلیج فارس، ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز.

۱-۸-۸ قدرت جهانی:

به قدرت‌هایی اطلاق می‌شود که اعمال نفوذ آنها در اکثر نقاط جهان قابل تشخیص بوده و در اکثر تحولات جهانی حضور فعال دارند. مثل ایالات متحده‌ی امریکا.

۱-۸-۹- مرز دریایی:

به مرزهایی اطلاق می‌شود که براساس کنوانسیون حقوق بین الملل دریاها حاکمیت قلمرو کشورها را در دریاها مشخص می‌کند.

۱-۸-۱۰- تعلق ژئوپلتیکی:

وابستگی‌های فضایی، جغرافیایی، دینی، تجانسی یک کشور در خارج از مرزهای سیاسی آن تکمیل می‌شود، یعنی کاستی‌ها و مکمل هر کشوری در بیرون از مرزهای سیاسی آن وجود دارد کشور مزبور را در بعضی از مواقع وادار به کنش و واکنش می‌کند.

مثال: شیعیان لبنان برای ایران، آسیای مرکزی برای ترکیه - شیعیان عراق برای ایران.

۱-۸-۱۱- ژئواکونومیک:

مطالعه‌ی اثر عوامل یا زیربناهای اقتصادی محیط منطقه‌ای یا جهانی روی تصمیم‌گیری‌های سیاسی و رقابت‌های قدرتی و اثرگذاری آن بر ساختار شکل‌گیرنده‌ی ژئوپلتیک منطقه‌ای یا جهانی دگرگون شونده را ژئواکونومیک گویند. (سیمبر، ۱۳۸۸، جزوه‌ی درسی، ۶)

۱-۸-۱۲- تنگه‌ی هرمز:

تنگه‌ی هرمز یکی از تنگه‌های بین‌المللی است که در جنوب غرب آسیا واقع شده است و خلیج فارس را با اقیانوس هند پیوند می‌دهد، این عامل جغرافیایی در طول تاریخ، نقش ارتباطی و بازرگانی مهمی را بین اروپا و مدیترانه و هلال خصیب با جنوب و جنوب شرقی آسیا به عهده داشته است. (الهی، ۱۳۶۸، ۱۱۱).

۱-۸-۱۳- جنگ سرد:

این واژه در خصوص اوضاع بغرنج بین‌المللی و تشدید و خامت در رابطه بین غرب و شوروی به کار می‌رفت. بطور کلی، جنگ سرد حالتی از تشنج و خصومت بین کشورها یا بلوک‌های رقیب است که به موجب آن هر طرف، سیاست‌هایی برای تقویت خود و تضعیف طرف دیگر به کار می‌برد بدون آنکه به جنگ واقعی یا گرم بکشد.